

БЛИНСЬКИЙ О.О.

НОВІ ЗНАХІДКИ СКІФСЬКИХ КИНДЖАЛІВ ІЗ ТЕРИТОРІЇ СУМЩИНИ

До наукового обігу вводяться три скіфських кинджали, що випадково знайдені на території Сумщини. Зроблено спробу визначення типології та класифікації цих знахідок.

Дослідження випадкових знахідок скіфської клинкової зброї має важливе значення для вивчення даного періоду. Сам термін “випадковість” у філософії трактується як прояв необхідності, закономірності. Ми досить часто не можемо побачити цю закономірність, виходячи з малого об’єму наших матеріалів [1, с. 13]. Особливу роль випадкові знахідки починають відігравати в умовах, які зараз склалися в нашій державі, коли фінансування археологічних досліджень дуже обмежене. Також варто сказати про значення випадкових знахідок у контексті сучасної ситуації з ринком антикваріату, куди у великій кількості потрапляють предмети старовини, що є абсолютно протизаконним явищем. Коли національно-культурна спадщина держави не передається в музеї, де вона може бути доступною як для звичайних відвідувачів, так і дослідників, а в більшості випадків потрапляє у приватні колекції, як це спостерігається зараз, велике значення має навіть звичайна фіксація таких матеріалів і публікація у фаховій літературі.

Під час роботи з такими предметами дослідники стикаються з багатьма недоліками, і в першу чергу з відсутністю історико-культурного контексту знахідки, неналежною консервацією після того, як предмет був знайдений, та інше. Це ставить випадкові знахідки за значенням нижче тих, що були здобуті безпосередньо під час розкопок, але не зменшує їх важливість і цінність для фахівців.

Також слід відзначити, що зазвичай дослідники віддавали перевагу вивченню курганних некрополів скіфського часу або великих, багатих на знахідки городищ, тим самим залишаючи менш дослідженими території, де жило рядове населення. Таким чином, вивчення цього періоду обмежувалося матеріальною культурою, що була притаманна певним прошаркам суспільства. Аналогічна ситуація спостерігається і в межиріччі Сейму й Ворскли, де поза увагою дослідників залишилися середня течія Псла та лівобережжя Сейму. Про випадкові знахідки трьох кинджалів - зразків клинкової скіфської зброї з цієї місцевості йтиметься далі.

Перший кинджал було знайдено у 2011 р. під час оранки на полі між селами Москаленки і Вири Білопільського району (рис. 1, 1). Збереженість його доволі гарна. Загальна довжина кинджала - 34 см, із яких на клинок припадає 22,5 см. Кинджал заточений із обох боків, у перетині клинок має форму витягнутого ромба. Леза йдуть паралельно і лише на кінці сходяться. Ширина леза біля перехрестя 3 см, товщина - 0,5 см. Дещо незвична будова перехрестя кинджала. Воно представляє собою сегмент, повернутий округлим боком до леза. Нижній край у вигляді дуги, а верхній прямий. Довжина перехрестя 4,5 см, ширина 1,8 см, товщина 1 см. Помітно, що

перехрестя кріпилося звичайним для такого типу кинджалів методом. Перехрестя складалося з двох однакових пластинок, які накладалися і приклепувалися до основи шляхом ковальського зварювання [2, с.48]. Навершя у цього кинджала виготовлялося і кріпилося таким же способом, як і перехрестя, - наклепувалося на руків'я.

Таким чином, описаний кинджал можна віднести до I відділу 5 типу за класифікацією А.І.Мелюкової [3, с.53]. Цей тип представляють 2 кинджали, описані нею. Один із них походить із колекції Терещенка (місце знахідки невідоме), інший знайдено в Трансильванії. Згідно з загальним датуванням Трансильванських пам'яток А.І.Мелюкова відносить цей тип до VI - V ст. до н.е. Але найближчою, на нашу думку, аналогією кинджала з Вирів можна вважати кинджал, знайдений А.Є.Аліховою на городищі Кузина Гора в Курському Посейм'ї, не згаданий А.І.Мелюковою. У цього кинджала відсутнє навершя, але руків'я закінчується звуженням, на яке воно вдягалось. Р.Ф.Вороніна вважає, що навершя було волютоподібним і за ним датує кинджал V - IV ст. до н.е. [4, с.132].

Слід зауважити, що такого типу кріплення застосовувалися переважно для брускоподібних наверш [5, с.144]. Тому, на нашу думку, кинджал слід датувати рубежем VI - V ст. до н.е., а скоріше V ст. до н.е. Це датування більше відповідає часу існування городища Кузина Гора [6, с.116] і загалом хронології скіфських пам'яток Посейм'я. Цим же часом пропонуємо датувати і знахідку з Вирів. Цікаво відзначити, що кинджал із сегментовидним перехрестям було знайдено на могильнику підгірцівської культури в с.Казаровичі. Він має таке ж перехрестя, але антенне навершя [7, с.68].

Обстеження місця знахідки кинджала з Вирів поки що не проводилося, тому складно сказати, чи на цьому місці було поселення, чи кинджал походить із культурного шару, чи з розораного кургану.

Після вивчення знахідку буде передано до Сумського обласного краєзнавчого музею.

Другий кинджал знайдено в 1993 р. у с.Хотінь Сумського району (рис. 1, 2). Загальна довжина - 25 см, із яких на клинок припадає 14 см. Кинджал заточений з обох боків, у перетині клинок має форму витягнутого ромба. Леза йдуть паралельно і лише на кінці сходяться. Ширина леза біля перехрестя 2,7 см, товщина - 0,5 см. Кинджал має брускоподібне, кругле в перетині навершя діаметром 1,1 см. Перехрестя, очевидно, було серцеподібним, але верхня його частина вигнилася з обох боків, і тепер воно біноклеподібної форми. Його довжина - 4,7 см, ширина частини, що збереглася, - 2 см, товщина - 1 см. Таким чином, кинджал за класифікацією А.І.Мелюкової можна віднести до I відділу 1 типу. Така форма є досить поширеною і репрезентується багатьма аналогіями [8, с.47]. Зв'язати коло аналогій можна, звернувши увагу на те, що руків'я кинджала рівне, а валик по краю і жолобок по центру, характерні для більшості виробів цього типу, відсутні. Таким чином, типологічно близькі аналогії були знайдені біля с.Сергіївка, м.Новоазовськ, ст.Хопри та в урочищі Носаки [9, с.105]. Географічно найближчими аналогіями цьому кинджалу можна назвати кинджал із с.Бурти Кременчуцького району Полтавської області [10, с.168], Більського городища [11, с.117] та смт.Кириківка Великописарівського району Сумської області

[12, с.147]. Загалом, дослідники схильні датувати такі речі VI ст. до н.е., до якого, скоріш за все, слід віднести і кинджал із Хотіні.

У 2009 р. неподалік від місця знахідки співробітниками ДП НДЦ “Охоронна археологічна служба України” ІА НАН України було виявлено поселення з матеріалами скіфського часу [13, с.6]. Цілком можливо, що кинджал походить саме з цієї пам’ятки.

Доволі цікавою особливістю кинджала є те, що він значно більше сточений з одного боку. Можливо, це є результатом його вторинного

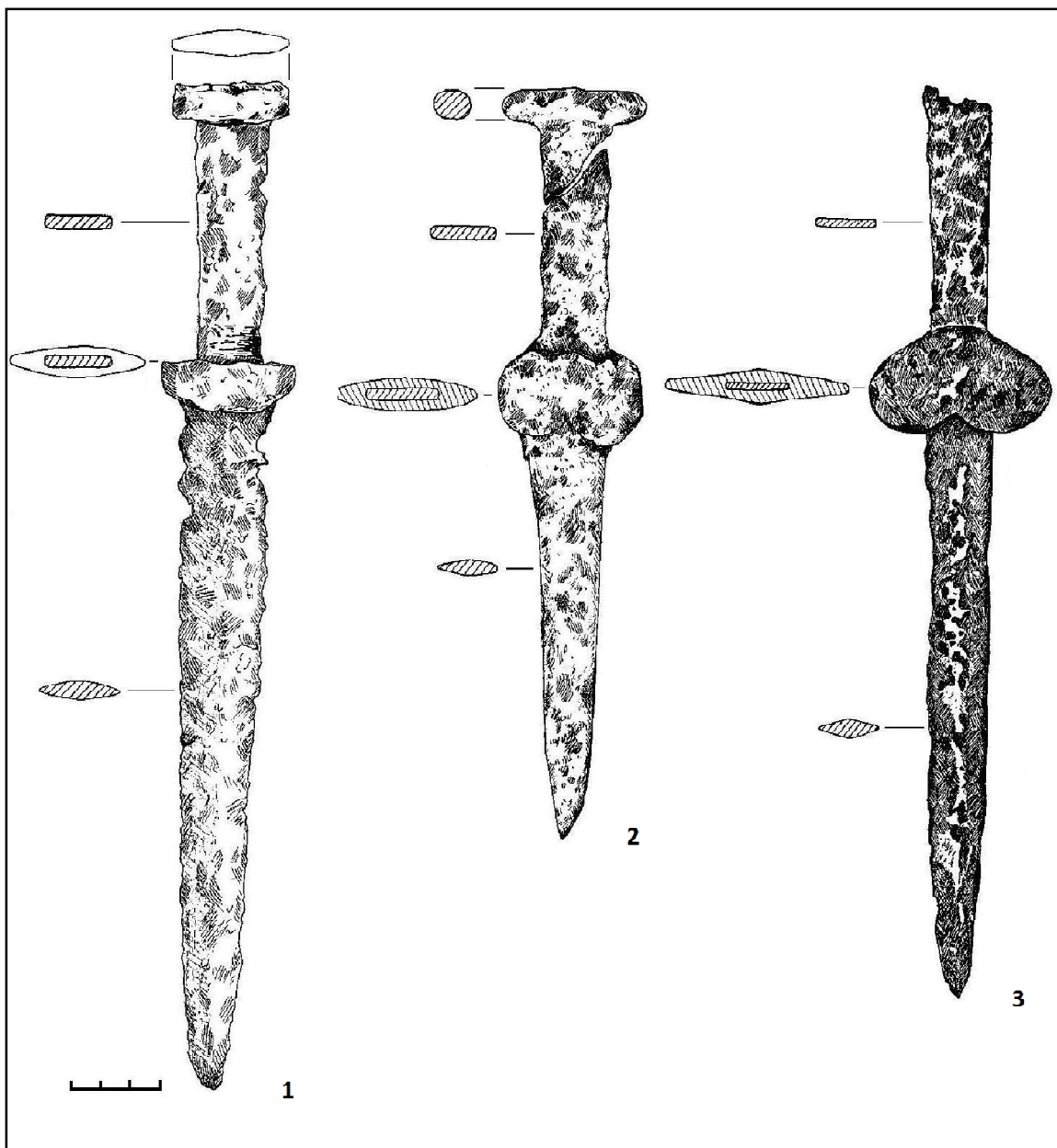

Рис. 1 Залізні кинджали з Сумщини: 1-Вири; 2-Хотінь; 3-Білопілля

використання в господарстві як звичайного ножа. На даний момент кинджал зберігається в шкільному краєзнавчому музеї ім.Геннадія Петрова Хотінської ЗСШ. Користуючись нагодою, автор висловлює щире подяку директорові цього музею М.І.Литвину за надання знахідки для публікації.

Третій кинджал було знайдено в 2011 р., імовірно, в м.Білопіль Сумської області (рис. 1, 3). Його загальна довжина - 30 см, з яких на клинок припадає 19 см. Кинджал заточений з обох боків, у перетині клинок має форму витягнутого ромба. Леза йдуть паралельно і лише на кінці сходяться. Ширина леза біля перехрестя - 2,2 см, товщина - 0,5 см. Кинджал має стандартне серцеподібне перехрестя довжиною 6 см, шириною 3,2 см і товщиною 1,2 см. Відсутність наверхівки не дає змоги точно датувати знахідку, але на кінці рукоятки, де якраз мало знаходиться наверхівка, помітно округлий отвір, очевидно, від заклепки. Наверхівка кріпилася саме в заклепково-зварний спосіб, це нашоє на думку, що воно могло бути не брускоподібним, а волютоподібним.

На користь цього свідчить і те, що з волютоподібним наверхівкам і серцеподібним перехрестям кинджал можна віднести до V ст. до н.е., що загалом відповідає хронології Сейминських пам'яток. Така комбінація наверхівки і перехрестя має широкі аналогії на сусідніх територіях і в самому Посеймі. Це кинджали з Тимківського району Курської області [14, с.130], які слід вважати найближчими аналогіями кинджала з Білопілья; с.Диканька та урочища Скоробор у басейні Ворскли [15, с.147]; Куп'євахинського некрополя в басейні Сіверського Дінця [16, с.77]. Якщо ж припустити, що наверхівка було все-таки брускоподібним, кинджал датувався б VI ст. до н.е., а такі знахідки в Посеймі трапляються досить рідко. Загалом, кинджали з антенним наверхівкам та серцевидним перехрестям вчені схильні датувати кінцем VI ст. до н.е., а скоріше V ст. до н.е. Саме до цього часу, очевидно, слід відносити і знахідку з Білопілья. На даний момент кинджал зберігається в приватній колекції.

Підбиваючи підсумок, варто відзначити: нещодавно зроблені випадкові знахідки кинджалів значно доповнюють дані про клинкову зброю, що використовувалася в середній течії Сейму і верхній течії Псла у скифський час.

1. Седых В.Н. Случайное как проявление закономерного / В.Н.Седых // Случайные находки: хронология, атрибутика, историко-культурный контекст. - СПб., 2008. - С.13-15.

2. Шрамко Б.А. Техника обработки железа в лесостепной и степной Скифии / Б.А.Шрамко, Л.А.Солнцев, Л.Д.Фомин // Советская археология. - 1963. - №4. - С.37-57.

3. Мелюкова А.И. Вооружение скифов / А.И.Мелюкова // Свод археологических источников. - 1964. - Вып. Д1-4. - 206 с.

4. Воронина Р.Ф. О некоторых кинжалах и акинаках Курской области / Р.Ф.Воронина // Лесостепные культуры скифского времени // Материалы и исследования по археологии СССР. - 1962. - №113. - С.130-134.

5. Шрамко Б.А. Новые исследования техники обработки железа в Скифии / Б.А.Шрамко, Л.Д.Фомин, Л.А.Солнцев // Советская археология. - 1971. - №4. - С.140-153.

6. Алихова А.Е. Древние городища Курского Посеймия / А.Е.Алихова // Лесостепные культуры скифского времени // МИА. - 1962. - №113. - С.86-130.

7. Максимов Е.В. Древности скифского времени Киевского Поднепровья / Е.В.Максимов, Е.А.Петровская. - Полтава, 2008. - 126 с.

8. Мелюкова А.И. Указ. соч.

9. Болтрик Ю.В. Залізний кинджал із Трахтемирівського городища / Ю.В.Болтрик, Г.О.Вознесенська, О.Є.Фіалко // Археологія. - 2003. - №2. - С.101-108.
10. Кракало І.В., Кулатова І.М. Кинджал з Кременчуччини / І.В.Кракало, І.М.Кулатова // Археологічний літопис Лівобережної України. - 1998. - №1/2. - С.168.
11. Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон) / Б.А.Шрамко. - К.: Наукова думка, 1987. - 182 с.
12. Ковпаненко Г.Т. Племена скіфського часу на Ворсклі / Г.Т.Ковпаненко. - К.: Наукова думка, 1967. - 188 с.
13. Білинська Л.І. Євтушенко О.В. Удовіченко О.А. Звіт про археологічні дослідження на території Сумської області в 2009 році // Науковий архів Інституту археології НАН України
14. Воронина Р.Ф. Указ. соч.
15. Ковпаненко Г.Т. Указ. соч.
16. Гречко Д.С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці / Д.С.Гречко. - К., 2010. - 286 с.

Белинский О.О.

Новые находки скифских кинжалов с территории Сумщины

Впервые в научный оборот вводятся три скифских кинжала, случайно найденные на территории Сумщины. Сделано попытку определения типологии и классификации этих находок.

Bilynskyi O. O.

New finds of Scythian daggers from the territory of Sumy region

For the first time three Scythian daggers, which were accidentally found in the territory of Sumy region are introduced to scientific usage. The effort had been made to determine typology and classification of those finds.

Отримано 8.09.2011